

Філософія

УДК 17 - Етика

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18758264>**Проблема справедливості у золоті століття Ісламу: у контексті єдності філософії та етики****Гейдарова Гюнель Санан кизи,**

Дисертант Інституту Філософії та Соціології Національної Академії
Наук Азербайджану, науковий співробітник відділу «Сучасні філософські
проблеми», Баку, Азербайджан,
<https://orcid.org/0000-0001-5784-2418>

Прийнято: 08.02.2025 | Опубліковано: 24.02.2025

***Анотація.** Метою цієї статті є розгляд деяких питань, пов'язаних із проблемою справедливості в золотий вік ісламу в контексті єдності філософії та етики. Автор зазначає, що одним із факторів, що зумовили золотий вік ісламу, є широкомасштабне практичне застосування моральних принципів Корану у суспільних відносинах.*

***Методи та методології.** У статті поряд із загальнонауковими методами широко використовувалися методи порівняльного аналізу праць ісламознавців, праці сучасних дослідників у галузі проблем справедливості у філософії, аналіз історико-хронологічної компаравестики.*

***Новизна у статті.** Вперше в національній суспільній науці розглядається принцип справедливості, що глибоко укорінився у всіх мусульманських суспільствах, відіграв важливу роль в організації політичної системи в усьому ісламському світі, що призвело до розквіту ісламської культури.*

Основні висновки. З дослідження робиться висновок, що переклад давньогрецької філософії та примирення її з основними етичними принципами Ісламу були пов'язані з набуттям актуальності поняття справедливості. Зазначається, що ісламські держави прагнули стародавньої спадщини і намагалися отримати користь з його багатого досвіду, щоб надати моралі широкого поширення в соціумі. Вказується, що прийняття принципу справедливості як найвищої чесноти неодноразово наголошувалося на ісламських мислителів. Зазначається, що у золотий вік ісламу стала вельми поширеною набуло примирення принципу справедливості Корану з принципом справедливості, відбитим ще у давньогрецькій філософській спадщині. Вказується, що розвиток середньовічних ісламських держав став можливим завдяки дотриманню принципу соціальної справедливості, що пронизувала всі сфери життя. Наголошується, що видатні ісламські мислителі, що надають великого значення питанню справедливості, характеризували її як шальки терезів суспільства. Більшість середньовічних ісламських вчених визначали справедливість як чесноту, а чесноту як справедливість. Саме через це в золоте століття ісламу широко поширилася ідея про те, що справедливість є найбільшою людською чеснотою.

Ключові слова: Іслам, Коран, філософія, етика, мораль, моральність, справедливість.

The problem of justice in the Golden Age of Islam: in the context of the unity of philosophy and ethics

Heydarova Gunel Sanan gizi,

PhD student, Institute of Philosophy and Sociology, National Academy of Sciences of Azerbaijan, Researcher of the Department of "Modern Philosophical Problems", <https://orcid.org/0000-0001-5784-2418>

Abstract. *The purpose of this article is to examine some issues related to the problem of justice in the Islamic Golden Age in the context of the unity of philosophy and ethics. The author notes that one of the factors that determined the Islamic Golden Age was the widespread practical application of the Quran's moral principles in social relations.*

Methods and Methodologies. *In addition to general scientific methods, the article makes extensive use of comparative analysis of the works of Islamic scholars, the works of contemporary researchers on issues of justice in philosophy, and an analysis of historical and chronological comparativistics.*

The article's novelty *lies in its first examination in national social science of the principle of justice, which is deeply ingrained in all Muslim societies and played a vital role in organizing political systems throughout the Islamic world, a consequence of which led to the flourishing of Islamic culture.*

Main conclusions. *The study concludes that the translation of ancient Greek philosophy and its reconciliation with the fundamental ethical principles of Islam were associated with the rise of the concept of justice. It is noted that Islamic states sought to embrace their ancient heritage and sought to benefit from its rich experience in order to promote morality in society. It is noted that the acceptance of the principle of justice as the highest virtue was repeatedly emphasized by Islamic thinkers. It is noted that during the golden age of Islam, the reconciliation of the principle of justice in the Quran with the principle of justice reflected in ancient Greek philosophical thought became widespread. It is argued that the development of medieval Islamic states was made possible by adherence to the principle of social justice, which permeated all spheres of life. It is emphasized that prominent Islamic thinkers, who attached great importance to the issue of justice, characterized it as the balance of society. Most medieval Islamic scholars defined justice as virtue, and virtue as fairness. It is for this reason that the idea that justice is the greatest human virtue became widespread during the Islamic Golden Age.*

Key words: *Islam, Quran, philosophy, ethics, morality, ethics, justice.*

Вступ (постановка проблем). Виходячи з передісторії, необхідно зазначити, що проблеми етики дає можливість теоретичним положенням філософії переходити в практичну площину. З іншого боку, філософія, що є ширшою та загальною системою мислення, підкріплює положення етики. Таким чином здійснюється єдність філософії та етики. Органічну взаємодоповнюваність філософії та етики можна спостерігати у філософських та етичних навчаннях, що сформувалися у середньовічному ісламському світі.

Метою цієї статті є розгляд деяких питань, пов'язаних із проблемою справедливості в золотий вік ісламу в контексті єдності філософії та етики. Автор зазначає, що одним із факторів, що зумовили золотий вік ісламу, є широкомасштабне практичне застосування моральних принципів Корану у суспільних відносинах.

Новизна у статті. Вперше в національній суспільній науці розглядається принцип справедливості, що глибоко укорінився у всіх мусульманських суспільствах, відіграв важливу роль в організації політичної системи в усьому ісламському світі, що призвело до розквіту ісламської культури.

Основний матеріал. Поряд із панівним релігійним світоглядом у середньовічному ісламському світі, філософія (х'ікмат) та етика (ахлак) формувалися в єдності. Крім релігії, головними стовпами влади стали також х'ікмат та ахлак.

Філософія та етика, що розвивалися паралельно, змогли глибоко проникнути у всі аспекти життя. Примирення теоретичних аспектів філософії та практичних аспектів етики проклало шлях до розвитку у всіх ісламських суспільствах. Принцип справедливості (адалат), народжений із цієї єдності став основою, дотримання якої вважалася важливим аспектом у

середньовічному ісламському світі. Питання справедливості, що мало глибоке коріння в ісламському світі, набуло актуальності як свого роду масштабний соціальний виклик.

У золотий вік ісламу вважалося, що принцип справедливості є найважливішою умовою виховання особистості, організації суспільного життя та належного управління суспільством. У цьому сенсі логічним є процес піднесення питання про справедливість у різних ісламських філософських навчаннях середньовіччя. У золотий вік ісламу принцип справедливості, що безпосередньо перетинався з основними принципами Корану, почав проникати у всі сфери суспільства. У зазначений період встановлення справедливості у суспільстві було надзвичайно важливим питанням, яке хвилювало всіх ісламських правителів. Продумана розробка та правильне застосування справедливих законів ставали необхідністю управління імперіями з великими територіями.

Стереотип справедливого правителя, що є однією з популярних тем філософії та поезії у середньовічному ісламському світі, виник не випадково. У цьому сенсі логічно, що більшість відомих ісламських учених, філософів, лікарів та поетів середньовіччя працювали у палацах і були наближені до правителів та правлячих кіл. У ці періоди також набуло поширення залучення відомих вчених до процесу навчання та виховання правителів.

У працях, складених у золотий вік ісламу, основними темами вивчення були виховання справедливого правителя, формування досконалої людини (аль-інсан аль-каміль), побудова доброчесного міста (ал-Мадіна ал-Фаділа), створення стійкого уряду та інші подібні концепції. В ісламському світі повага до вчених, зміцнення принципу справедливості у суспільстві та справедливое управління державою були етичними парадигмами, які доповнювали одне одного.

Єдність влади та справедливості у золотий вік ісламу. VIII-XIII століття увійшли в історію як золотий вік ісламу. У зазначений період у всьому

ісламському світі спостерігалось загальне культурне піднесення. Цей підйом охопив науку, всі сфери соціального, політичного та економічного життя.

Ісламська філософія (мається на увазі не тільки східний перипатетизм), що сформувалася з VIII століття, пережила свій розквіт у наступні століття. Філософія стала важливим інтелектуальним інструментом ефективного управління величезним халіфатом та організацією влади на основі принципу справедливості. Зміцнення влади та паралельний розвиток філософії, що забезпечувала міцність її основ, призвели до формування гармонії між ними. Філософія стала висуватися першому плані як основний засіб вирішення виникаючих культурних, релігійних, соціальних, політичних, економічних питань.

З розширенням халіфату одним із важливих питань став справедливий поділ влади між емірами, які отримали великі привілеї. Поряд із поділом влади, важливим питанням стало впровадження правової системи, що не суперечить основним принципам ісламу. Організація влади та справедливе вирішення юридичних питань вимагали серйозних підходів. Як підкреслював вчений ібн ан-Нафіс (1213-1288), «оскільки прагнення влади закладено в природі людини» [1, с.94], справедливий розподіл влади також ставало необхідністю.

В ісламському світі традиція примирення влади, мудрості, права та моралі з принципом справедливості, викладеним у Корані, набула широкого поширення. У священному «Корані потрібно встановлення справедливості та усунення гноблення» [2, с.118].

Принцип справедливості Корану почав проникати у політику, філософію, етику, а також у всі інші сфери життя. Роль релігії у зміцненні влади у середньовічному ісламському світі була надзвичайно важливою. Шаріат, що виходить безпосередньо з Корану, став найважливішим системоутворюючим елементом правової системи держави. Справедливість ісламу забезпечувалась безпосередньо законами шаріату.

З виникненням єдиної централізованої держави в XI столітті на ісламському Сході в особі сельджуків, механізми регулювання влади стали набувати більш систематизованого характеру. Розширення імперії та включення до її складу народів, що представляли різні культури, зажадало більш універсальної системи управління.

Починаючи з цього століття, влада, філософія, мораль, право, шаріат, а також справедливість почали розвиватися в єдиній системі. «У часи сельджуків справедливість концептуалізувалася та здійснювалася на різних рівнях соціальної ієрархії та влади» [3, с.248]. Принцип справедливості був прийнятий як основний критерій і головний принцип в управлінні найбільшою імперією, що існувала в золотий вік ісламу. Розквіт ісламу став можливим саме завдяки популяризації принципу справедливості та важливості його дотримання у всіх сферах життя. Об'єднання сельджуками всього ісламського Сходу в єдиний центр, дозволило принципу соціальної справедливості набути широкого поширення. Завдяки цим перетворенням у XI столітті у всіх сферах життя ісламського світу відбулися кардинальні зміни. Примирення етики (справедливості) та політику (влади) також прискорило розвиток. У Середні віки «найважливішим фактором мусульманської культури є порядок та дисципліна. А порядок - це помірність, заснована на справедливості» [4, с.240].

Ісламські суспільства XI століття, побудовані на принципах справедливості та суспільного ладу, сформували багату культуру. Вчені пов'язали основні засади ісламу з філософією та етикою. Саме це перетворення зумовили розквіт мусульманської культури.

Справедливість як основа філософії (хікмат). У VIII-XIII століттях в ісламському світі великий інтерес до філософії був пов'язаний з тим, що принцип справедливості став головною опорою влади і набув важливого значення в соціумі. Поряд із принципом справедливості виникла необхідність філософського розгляду інших питань, що сприяють підтримці рівноваги в

суспільствах. Це збільшило потребу звертатися до різних, часом неісламських письмових джерел. Саме з цією логікою була пов'язана значне зростання інтересу до давньогрецької філософії, особливо до її класичного етапу, а також до філософських та етичних вчень, сформульованих у період еллінізму.

Східні перипатетики відрізнялися особливою активністю у засвоєнні грецької філософії та її інтерпретації, адаптованої до ісламських суспільств шляхом примирення її з основними положеннями ісламу. Їхні етичні концепції зазвичай формувалися на основі синтезу та тісної єдності цих двох початків, одночасно маючи ісламський контекст та грецьке походження. Концепція справедливості Абу Насра аль-Фарабі (870-950), одного з найвідоміших представників східного перипатетизму, також відбивала вплив грецької політичної думки, Аристотеля і Платона [5, с.129].

Фарабі прагнув надати принципу справедливості, який знайшов свій відбиток у давньогрецькій філософії соціальний масштаб. Як і Платон, Фарабі вважав, що справедливість встановиться і глибоко укоріниться в суспільстві, якщо суспільство буде побудоване на принципах основних чеснот. Очевидно, що «в ієрархії добродісного міста Фарабі, філософ стояв на найвищому ступені» [6, с.287].

У політико-філософській моделі Фарабі філософ виступав свого роду глашатаєм моральності і представником справедливості в суспільстві. Філософ був представлений як досконала людина, що втілює вищі чесноти. Він займав найвище становище у суспільстві. Філософські погляди Фарабі, здебільшого нав'язні давньогрецькою філософією, звичайно ж, мають східні мотиви. Фарабі пише що, «справедливість підпорядкована кохання» [8, с.52].

Любов як божественна сила є однією з основоположних принципів суфізму. У суфізмі метафізичне кохання виступає сполучною ланкою між людиною і Богом. У суфізмі любов визначалася як основа всіх чеснот, а також як рушійна сила моральності. Суфії бачили джерело справедливості

безпосередньо у коханні. Вони підкреслювали, що обоженювана ними любов спонукає людину діяти милосердно і справедливо. Великий шейх суфізму Мухйиддин ібн Арабі (1165-1240) у своїй знаменитій праці «Мекканські одкровення» (ал-Футухат ал-маккій) пише що, «співчуття, яке любов вимагає до коханого, є однією з характеристик кохання» [10, с.253]. Мансур аль-Халладж (858-922), висловлюючи цю дихотомію у більш метафізичної формі, типової для ранніх суфіїв, описував любов як, «стан який повністю охоплює того, хто любить» [11, с.68]. Рівність справедливості та любові, встановлена в етиці Фарабі, є доказом його звернення до суфійських джерел [7].

Подібно до східних перипатетиків, однією з релігійно-філософських шкіл, що звернулися до грецької філософії, є вчення мутакалімов. Невдовзі після виникнення ісламу почали широко поширюватися такі школи мутакалімов, як мутазиліти, ашарити і матуридити. Їх численні представники прагнули пов'язати багато положень релігії зі світськими принципами. Вони також вважали за можливе розглядати питання справедливості, в єдності релігії та науки (які суперечили один одному в постановці багатьох питань). У зв'язку з цим, ранньому етапі розвитку ісламу, погляди мутакалімов сприймалися неоднозначно. З боку теологів їх праці цінувалися як джерела, що суперечать ісламу.

Однак серед мутакалімів особливо виділялися представники школи мутазилітів, що надавали особливого значення питання справедливості та його соціального виміру. «Оскільки мутазиліт надавали великого значення питання справедливості, їх також називали людьми єдності та справедливості» [12, с.122]. Вони відіграли важливу роль у апологетиці ісламських доктрин. Мутазиліти також відомі як головні популяризатори принципу справедливості в ісламському світі.

Цю цілеспрямовану діяльність, розпочату мутакалімами, продовжили східні перипатетики. Перетворення справедливості на фундаментальну етичну проблему стало можливим у результаті діяльності цих двох шкіл. У

цілому нині, ранні ісламські суспільства було побудовано за принципом, «справедливість – основа держави» [13, с.318]. Незабаром питання збереження цієї тонкої рівноваги також стало актуальним.

У міру розширення кордонів та посилення взаємодії з різними культурами зростала необхідність більш глибокого переосмислення критеріїв справедливості. Ці важливі соціальні виклики також посилили інтерес до древніх філософських систем, які часом суперечили ісламським принципам. Широке поширення філософії в ісламському світі, зокрема було зумовлено виникненням численних моральних питань, куди потрібно знайти задовільні відповіді. Масовий переклад давньогрецької філософії арабською мовою був необхідний саме з цієї причини. Одним із мислителів, що високо цінували роль філософії чи мудрості (хікмат), був ібн Баджа (1085-1138). Він пише що, «мудрість є найдосконалішим із духовних станів людини» [10, с.178].

Філософія та мудрість, що є синонімами за змістом, були представлені ібн Баджей як найважливіший шлях, що веде людину до досконалості. Він неодноразово наголошував на важливості здобуття вищих людських чеснот. У міру розширення влади філософія приходила на допомогу у пошуку відповідей на важливі політичні питання, а також у вирішенні складних культурних проблем, що виникали в міру поширення ісламу серед різних народів. Ця проблема набувала більшої актуальності в Пренейському півострові, де в Середньовіччі поширювався іслам. Не випадково, що ібн Баджа, вчений-енциклопедист з Аль-Андалуса, визначив мудрість, властиву всьому людству, як головну умову досконалості. Внесок філософів Аль-Андалуса в переклади, тлумачення та поширення стародавньої філософії в ісламському світі був величезний.

Моральність у єдності релігії та філософії. У Середньовіччі були поширені різні етичні вчення, розроблені філософськими, містичними і поетичними школами. У VIII-XIII століттях цінні праці, які висвітлюють різні аспекти моралі, були написані представниками шаріатських шкіл,

мутакалімами, східними перипатетиками, ішракітами, суфіями, братами чистоти. У міру зміцнення ісламських держав релігія, наука та філософія досягли найвищого рівня розвитку.

Починаючи з XI століття завдяки зусиллям Абу Хаміда аль-Газалі (1058-1111) було досягнуто певного консенсусу між ортодоксальними і неортодоксальними навчаннями ісламу. Цей важливий момент забезпечив баланс між усіма релігійними та філософськими вченнями, які існують у тодішньому ісламському світі. Хоча давньогрецька філософія справила сильний вплив на формування філософських вчень ісламу (передусім на східного перипатетизму та філософії мутакалімів), те ж саме важко сказати про етичні вчення.

Етичні вчення, що виникли в золоте століття ісламу, розвивали ідеї, засновані на принципах Корану та основних догматах релігії. Як наука етика формувалася у контексті Корану. У Середньовіччі принцип справедливості Корану широко застосовувався у всіх сферах життя. Щоб показати і проповідувати перевагу моральних принципів ісламу, від учених були потрібні глибокі наукові та філософські знання, на додаток до релігійних знань. Невипадково що, мислителі, які зробили особливий внесок у розвиток етичних вчень у Середньовіччі, мали досить глибокими знаннями інших культур. З праць середньовічних мусульманських учених очевидно, що вони мали всебічні наукові знання, широку інформованість і глибокі знання в області інших авраамічних релігій.

Глибина етичних навчань, що виникли в золоте століття ісламу, багато в чому пов'язана з останнім пунктом. Ісламські вчені глибоко аналізували та інтерпретували етичні ідеї, що існують в інших культурах. У своїх працях вони неодноразово посилалися на священні книги християнства та іудаїзму, а також ідеї давньогрецьких філософів. Середньовічні ісламські мислителі зуміли синкретично поєднати етичні проблеми монотеїстичних релігій та філософські погляди давньогрецьких філософів.

На нашу думку, одним із головних факторів, що визначили золотий вік ісламу, був вищезгаданий культурний синкретизм. Як зазначалося, у золотий вік ісламу були поширені традиції розміщення різних моральних концепцій Корану в центр нової філософії, що зароджується.

У згадані століття, суфізм та поезія сприяли формуванню більш практичної форми моралі. Ці два напрями служили дуже ефективними засобами під час виховання особистості. Моральність, що з релігії, вважалася головним критерієм у всіх сферах соціальної сфери, починаючи від повсякденного життя. Моральність представлялася і пропагувалася як найвища чеснота як релігійними вченими, і філософами. Від людей вимагалось в першу чергу бути моральними та поводитися морально по відношенню до інших людей.

Мораль вважалася головною панацеєю від усіх негативних обставин у суспільствах. Вона виступала головним фактором, що приносить славу людині і підносить її. У цьому сенсі ібн Атауллах аль-Іскандарі (пом. 1309) пише що, «вимога і бажання – це не слава. Справжня слава – це набуття добрих вдач» [11, с.35]. Вимога, наполегливість, пристрасть та інші подібні якості за своєю суттю суперечать моралі. Подібні чинники також є серйозними перешкодами на шляху до чеснот. Головними якостями, які виховують моральність, є ввічливість, терпіння та порядність.

Актуалізувалося питання про глибшу та філософську оцінку питання справедливості в ісламських суспільствах. «В ісламських текстах справедливість визначається як розстановка всього на свої місця, що означає повагу до природного порядку в світі» [12, с.157]. Справедливість вважалася основним законом розвитку всесвіту.

Ідея про те, що всесвіт створений безпосередньо на основі принципу справедливості і все підкоряється цьому закону, збільшила важливість вивчення етики як особливої науки. Справедливість, крім того, був одним з головних етичних питань, також набував актуальності як глибока

філософська проблема [14; 15;]. Побудова законів за принципом справедливості, проповідувалися у всьому ісламському світі. Цей важливий чинник забезпечив розвиток усіх сфер культури у золотий вік ісламу.

Висновок. Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що досягнення високої стадії розвитку науки і культури в Золоте століття ісламу обумовлено низкою історичних подій. Серед них можна відзначити виникнення централізованих держав, зміцнення центральної влади, переклад давньогрецької філософії на арабську мову, розвиток таких наук, як етика, право, медицина та інші важливі подібні чинники. Зокрема, філософія мала велике значення для відповіді на багато нагальних питань. Філософія, органічно пов'язана з релігійно-моральними принципами Корану, служила насамперед для встановлення справедливості та забезпечення її популяризації в суспільстві. Дотримання принципу справедливості у всіх сферах життя стало необхідністю. З дослідження робиться висновок, що переклад давньогрецької філософії та примирення її з основними етичними принципами Ісламу були пов'язані з набуттям актуальності поняття справедливості. Ісламські держави прагнули стародавньої спадщини і намагалися отримати користь з його багатого досвіду, щоб надати моралі широкого поширення в соціумі. Прийняття принципу справедливості як найвищої чесноти неодноразово наголошувалося на ісламських мислителях. Більшість середньовічних ісламських вчених визначали справедливість як чесноту, а чесноту як справедливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. İbnü'n-Nefis. Fazıl bin Natık (Er-Risaletü'l-Kamiliyye Fi's-Sireti'n-Nebeviyye) / İbnü'n-Nefis. Çeviri: Cevher Şulul. – İstanbul: İnsan Yayınları, – 2021. – 132 с.
2. Abou El Fadl, Khaled. Rebellion and violence in Islamic law / Khaled Abou El Fadl. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2006. – 403 p.

3. Lange, C. Justice, Punishment, and the Medieval Muslim Imagination / Christian Lange. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2008. – 303
4. Al-Janabi Maythem (2021) Contemporary Islamic Political Idea: The Clash of Reformist Spirit and Extremist-Radical Mentality. Journal of Globalization Studies. 61-78 p-s. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=bDe1S0kAAAAAJ&citation_for_view=bDe1S0kAAAAAJ:WF5omc3nYNoC
5. Pazarlı, O. İslam’da Ahlak / Osman Pazarlı. – İstanbul: Remzi Kitabevi, – 1980. – 336 с.
6. İbn Arabi. Fütuhât-ı Mekkiyye. Cilt VIII / İbn Arabi. – İstanbul: Litera Yayıncılık, – 2008. – 431 с.
7. Moussa, Abdullah, Abed, Noura. Justice and rational deliberation in al-farabi’s philosophy. March 2025. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. DOI:10.31435/ijitss.1(45).2025.3378. https://www.researchgate.net/publication/392275999_JUSTICE_AND_RATIONAL_DELIBERATION_IN_AL-FARABI'S_PHILOSOPHY (last view 25.01.2026)
8. Khamenei, Sayyid Mohammed. “Man’s Creativity/Vicegerency” in Islamic Philosophy and Mysticism // Islamic Philosophy and Occidental Phenomenology on the Perennial Issue of Microcosm and Macrocosm. Edited by Anna-Teresa Tymieniecka. – Dordrecht: Springer, – 2006. – pp.149-159.
9. Farabi. Fusulü’l-Medeni (Siyaset Felsefesine dair Görüşler) / Farabi. Çeviren: Hanifi Özcan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987, 111 с.
10. İbn Bacce. Tedbiri’l-Mütevahhid (Erdemsiz şehirde bireyin felsefi yetkinliği) / İbn Bacce. Çevirmen: İlyas Özdemir. – İstanbul: Endülüs Yayınları, – 2020. – 238 с.
11. İskenderi, İbn Ataullah. Tasavvufi Hikmetler (Hikem-i Ataiyye). İbn Ataullah İskenderi. – İstanbul: Dergah Yayınları, – 2019. – 188 s.
12. Lauri, M. The Philosopher’s Solitude // The Individual and Utopia: A Multidisciplinary Study of Humanity and Perfection. Edited by Clint Jones and

Cameron Ellis. – London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, – 2016. – pp.279-294.

13. Mansur, Hallac. Tavasın / Hallac-ı Mansur. Çeviren: Yaşar Güneç. – İstanbul: Yaba Yayınlar, – 2002. – 106 с.

14. Nasr, S.H. Islamic Philosophy from Its Origin to the Present: Philosophy in the Land of Prophecy / S.H.Nasr. – New York: State University of New York Press, – 2006. – 395 p.

15. Fakhry, M. A history of Islamic philosophy / Majid Fakhry. – New York: Columbia University Press, – 2004. – 459 p.

REFERENCES

1. İbnü'n-Nefis (2021). Fazıl bin Natık (Er-Risaletü'l-Kamiliyye Fi's-Sireti'n-Nebeviyye) [Fazil bin Natık (The Perfect Treatise on the Prophet's Biography)] / İbnü'n-Nefis. Çeviri: Cevher Şulul. – İstanbul: İnsan Yayınları, – 132 с. [in turkish]

2. Abou El Fadl, Khaled. (2006) Rebellion and violence in Islamic law / Khaled Abou El Fadl. – Cambridge: Cambridge University Press, – 403 p. [in English]

3. Lange, C. (2008), Justice, Punishment, and the Medieval Muslim Imagination / Christian Lange. – Cambridge: Cambridge University Press, – 303. [in English]

4. Al-Janabi Maythem (2021) Contemporary Islamic Political Idea: The Clash of Reformist Spirit and Extremist-Radical Mentality. Journal of Globalization Studies. 61-78 p-s. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=bDe1S0kAAAAAJ&citation_for_view=bDe1S0kAAAAAJ:WF5omc3nYNoC [in English]

5. Pazarlı, O. (1980), İslam'da Ahlak [Morality in Islam] / Osman Pazarlı. – İstanbul: Remzi Kitabevi, – 336 с. [in turkish]

6. İbn Arabi (2008). Fütuhât-ı Mekkiyye [Futuhât-i Mekkiyye]. Cilt VIII /

İbn Arabi. – İstanbul: Litera Yayıncılık, – 431 с. [in turkish]

7. Moussa, Abdullah, Abed, Noura (2025). Justice and rational deliberation in al-farabi’s philosophy. March 2025. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. DOI:10.31435/ijitss.1(45).2025.3378. https://www.researchgate.net/publication/392275999_JUSTICE_AND_RATIONAL_DELIBERATION_IN_AL-FARABI'S_PHILOSOPHY (last view 25.01.2026) [in English]

8. Khamenei, Sayyid Mohammed. “Man’s Creativity/Vicegerency” in Islamic Philosophy and Mysticism // Islamic Philosophy and Occidental Phenomenology on the Perennial Issue of Microcosm and Macrocosm. Edited by Anna-Teresa Tymieniecka. – Dordrecht: Springer, – 2006. – pp.149-159. [in English]

9. Farabi. (1987) Fusulü’l-Medeni (Siyaset Felsefesine dair Görüşler) [Fusul al-Madani (Views on Political Philosophy)]/ Farabi. Çeviren: Hanifi Özcan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 111 с. [in turkish]

10. İbn Bacce. (2020) Tedbiri’l-Mütevahhid (Erdemsiz şehirde bireyin felsefi yetkinliği) [Tedbiru'l-Mütevahhid (The Philosophical Competence of the Individual in a City Without Virtue)] / İbn Bacce. Çevirmen: İlyas Özdemir. – İstanbul: Endülüs Yayınları, – 238 с. [in turkish]

11. İskenderi, İbn Ataullah. (2019), Tasavvufi Hikmetler (Hikem-i Ataiyye) [Sufi Wisdom (Hikem-i Ataiyye)]. İbn Ataullah İskenderi. – İstanbul: Dergah Yayınları, – 188 s. [in turkish]

12. Lauri, M. (2016) The Philosopher’s Solitude // The Individual and Utopia: A Multidisciplinary Study of Humanity and Perfection. Edited by Clint Jones and Cameron Ellis. – London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, – pp.279-294. [in English]

13. Mansur, Hallac. (2002), Tavasin / Hallac-ı Mansur [Tavasin / Hallac-i Mansur]. Çeviren: Yaşar Güneç. – İstanbul: Yaba Yayınlar, – 106 с. [in turkish]

14. Nasr, S.H. (2006), Islamic philosophy from its origin to the present:

Philosophy in the Land of Prophecy / S.H.Nasr. – New York: State University of New York Press, – 395 p. [in English]

15. Fakhry, M. (2004), A history of Islamic philosophy / Majid Fakhry. – New York: Columbia University Press, – 459 p. [in English]